



30. Grahame P.R. *Ethnography, Institutions, and the Problematic of the Everyday World // Human Studies.* – 1998. – Vol. 21, № 4.
31. Коляструк О. *Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика.* – Вип. 15. – К., 2009.
32. Аверіна-Лугова Д. *Міждисциплінарні зв'язки історії міської повсякденності // Історія повсякденності: теорія та практика...*
33. Хренов Н. *История публики как предмет изучения // Вопросы социологии театра: Сб. науч. тр. / Под ред. Н. Хренова.* – М., 1982.
34. Гоффман Э. *Представление себя другим // Современная западная социальная психология.* – М., 1984.
35. Adler P., Fontana A. *Everyday Life Sociology // Annual Review of Sociology.* – 1987. – Vol. 13.
36. Коляструк О. *Методологія історії повсякдення // Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Історія».* – 2011. – № 982.
37. Банникова Е.В. *Повседневность как объект исторического исследования // Современные исследования социальных проблем.* – 2011. – Т. 3, № 7.
38. Верменич Я.В. *Історична регіоналістика в Україні: Теоретико-методологічні проблеми: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* – К., 2005.
39. Верменич Я.В. *Системологія історичної локалістики: пошук парадигмальних орієнтирів // Укр. іст. журн.* – 2011. – № 5.

**Alkov V.A. Everyday Life. The problem of Definition and Subject at the Local Level.** The discussions about the «everyday life» definition and it's substantive content had been considered in the paper. The definition of everyday life on the local level has been formulated.  
**Key words:** everyday, historiography, conception.

**Я. В. Красилюк**

## ФОТОГРАФІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*У статті розглядається сфера візуального сучасної гуманітаристики, аналізуються пізнавальні можливості фотографії як самостійного об'єкту наукового дослідження.*

**Ключові слова:** фотографія, візуальне джерело, повсякденна фотографія

Технічний розвиток людства, який досі не припиняє нас дивувати своїми прогресивними новинками, висунув зображальні засоби на авансцену, де зокрема й фотографія дедалі впевненіше посідає одну з провідних позицій. Використання візуальних документів в історичному дослідженні не випадкове, адже за півтора століття існування фотографія не лише міцно ввійшла в усі сфери життя (її присутність часом видається непомітною), але й «набула статусу універсальної мови сучасної цивілізації, стала ключем для розуміння й інструментом відображення явищ у суспільстві» [1, 75]. У наш час фотографія перестає бути «рядовим» ресурсом (у вигляді ілюстративного доповнення до наукового тексту), вона розглядається як самостійний об'єкт наукового дослідження, оскільки наділена феноменальною здатністю фіксації інформації, збереження та перенесення її в часі, презентації та реконструкції минулого в майбутньому, передачі знання та досвіду крізь роки, збагачення людської та мотивації роботи історичної пам'яті.

Фотографія притягує інтерес багатьох науковців, на що вказують розвідки істориків, соціологів, антропологів, культурологів. На особливу увагу фотографія як об'єкт наукового дослідження заслуговує в європейській гуманітаристиці [6–13], серед вітчизняних авторів пострадянського періоду варто виділити Л. Маркітан, О. Коляструк [2–3], які в науковому доробку мають цінні розвідки, що стосуються використання візуальних джерел для дослідження та реконструкції повсякденного життя.

Стійкий інтерес до фотографії зумовлений очевидною здатністю фотографії створювати через фотооб'єкт новий спосіб ставлення до реальності. Фотографія «з моменту їх появи засвідчила, що інформацію можна передати на відстань, через зорове сприйняття. Відбиваючи реальну дійсність, вони ніби зупиняли час і фіксували окремі моменти події... у формі живого безпосереднього зліпка» [2, 36]. О. Коляструк зазначає, що сенс фотографії – у самій події фотографування, свідомому свідченні події, часу, місця, персони: «Ніщо не може бути сфотографованим безвідносно до того, що має бути сфотографованим» [3]. Класик документальної фотографії Д. Ланге, характеризує мету своєї діяльності, описала суть візуальних соціологічних студій: «Фокусом цікавості фотографії є людина. Вона реєструє її повсякденне життя на роботі, на війні, в розвагах чи її діяльність протягом доби, пори року чи фази життя. Фотографія відображає інститути людини – сім'ю, церкву, уряд, політичні організації, клуби, професійні спілки» [4]. Фотографія буквально «відбиває» в просторі той чи інший момент, зберігаючи важливу інформацію в часі. Фотознімок містить у собі певний ідейний код, «фіксує образ найбільш чудових місць і моментів, людина перегворює їх у пам'ятники» [5].

Фотографія сприяла утворенню не лише нових візуальних практик, а й презентації соціальних відносин, які мали місце бути зафіксованими на фотоплівці. П. Бурдьє, Н. Захарова, О. Сергеева, А. Печурина [7–10] виокремили інформативний потенціал фотографії, передусім, у контексті соціального дослідження. Французький соціолог П. Бурдьє наголошував на тому, що особи, зображені на фотографіях, виконують певні соціальні функції та ролі, наприклад, образи чоловіка-батька, жінки-матері, дитини, фахівця, героя тощо. Хоча фотографія може містити й інформацію більш широкого змісту: соціального успіху, статусності, поступу, адже, за оцінкою вченого, вона є реалістичним і об'єктивним записом візуального світу [7].

Створення світлин є своєрідним процесом нагромадження історично зафіксованої дійсності. Зафіксована на фотографії інформація зберігає в собі знання та досвід минулих поколінь, що передаються в часі поки зберігається сама фотографія. Російський дослідник В. Круткін у працях, присвячених вивченню джерельного потенціалу фотографії з погляду антропології, зазначає, що «фотографування ввело в повсякденність новий досвід бачення, надало новий інструментальний орган тілу людини, оскільки саме тіло, а не свідомість знаходиться в центрі досліду» [11]. Важливим, на його думку, для аналізу є не тільки фотографування подій, але й сама подія фотографування, оскільки «розвивається дослід, неможливий поза цим ритуалом: реалізується контроль над ситуацією через її стандартизацію, рубрикацію, ієрархізацію..., відкривається ідеологія візуальних форм, яка встановлює норми фотографування та їх розуміння» [12]. У такий спосіб виникає «набір прецедентних образів, які дозволяють робити висновки про соціальні зміни» [13]. Німецький історик фотографії В. Беньямін наголошував, що, завдяки технічним можливостям об'єктиву, фотографія найбільш точно відображає факти видимої реальності, порівняно з будь-яким іншим зображенням (малюнком, плакатом, навіть кіно) [14, 18].

За словами американського науковця Р. Арнхейма, світлина наділена інструментальними функціями. Вона дозволяє розширювати і зберігати досвід, обмінюватися життєво необхідними повідомленнями. При цьому вона виходить далеко за межі інструментальності: «Щоб зрозуміти сенс фотографії, необхід-



но дивитися на неї як на місце зустрічі фізичної реальності з творчим розумом людини» [15, 130]. Понад те, як жоден інший документ, світлина вкрай наближена ледь не до всіх видів діяльності.

Фотографія здатна не лише посвідчувати події, їх достовірність, а й «розгорнути» їх у пам'яті. Розглядання фотографій сприяє нагадуванню, спонукає пам'ять, пожвавлює її, розбухуючи виразним оприявленням образу минулого і, таким чином, провокує нові запитання, ведучи до цілісного відтворення минулого й на вербальному рівні. Провокативно-спонукальні можливості фотографії у пізнавальному процесі спеціально простежила М. Гурьєва, підкреслюючи, що архів фотографій не є мовчазним, коли дослідник здатний їх «розговорити» [16]. Так само на нерозривному тандемі «фотографія–пам'ять» наполягає німецький дослідник А. Людтке, називаючи фотографії своєрідним «ключем пам'яті» [17], оскільки, дивлячись на фото, виникають певні асоціації (спогади), які безпосередньо не пов'язані з переглянутими фотографіями, але саме ці фотографії ініціюють роботу пам'яті. Дослідник згадував: «Часто мій візаві вигукував: “Стривайте! Я знаю, що це!” І в нього відразу народжувалися асоціації. Якби не фотографії, багатьох питань я б не поставив – вони просто не прийшли б мені в голову та й мої співрозмовники багато чого б не згадали. Часто вони згадували речі, ніяк безпосередньо з фотографіями не пов'язані. Навіть поодинокі фотографії ініціюють роботу пам'яті» [17].

Унікальним явищем є повсякденна фотографія, жвава зацікавленість якою спостерігається в останнє десятиліття, як наслідок, характерної для гуманітарних наук другої половини ХХ ст., тенденції до вивчення виявів повсякденної реальності, а також наукової парадигми «візуальних досліджень», що сформувався до кінця ХХ ст. Повсякденна фотографія презентує нам типові сфери життя суспільства, в які люди входять і виходять протягом свого життя – будинок, роботу, споживання, подорожування (рух в просторі), хворобу, смерть, виховання, освіту, релігію, політику, науку, мистецтво, відпочинок (розваги, дозвілля), спорт, війну та природні катастрофи. Зрештою, повсякденна фотографія дозволяє аналізувати середовище, яке оточує людину (ландшафт, погодні умови, поселення, вулиця, транспортні засоби), організацію житлового і виробничого простору: вмешлювання (картини, дипломи, трофеї, сувеніри), технічне оснащення жител (посуд, прилади), виробниче середовище і організацію місця роботи, все те, що входить до поняття «матеріальна культура» – знаряддя праці, предмети домашнього господарства, оформлення будинку (інтер'єр, екстер'єр), одяг. Вона також дозволяє отримати інформацію про зображену на ній людину чи групу людей, її індивідуальні характеристики (стать, вік, раса), фізичні характеристики (ріст, статура), соціокультурні характеристики (одяг, зачіска, орнаментация тіла), характеристики невербальної комунікації (вираз обличчя, міміка, жести), символи самовизначення (ті, що вказують на статус і престиж – костюм, краватка, годинник, прикраси; та визнання – подяки, грамоти, медалі, ордени), характеристики особистої гігієни (чистота, порядок, недбалість), загальну характеристику зовнішнього вигляду (естетичний, психологічний, фізичний стани). Групові фотографії дозволяють охарактеризувати формальні показники (кількість, вік учасників, гендерні характеристики, тип і форму (малі – асоціації, корпорації, колективи та великі групи – публіка, натовп), поведінка колективу в певних ситуаціях (вуллична маніфестація, церковна служба тощо).

Повсякденна фотографія являє собою сукупність зображень, практик і об'єктів, за допомогою яких вона представлена в повсякденній реальності. Така фотографія наділена властивістю формувати уявлення про стиль життя різних соціальних груп, їх соціальний статус (свідчення традиційного фотографування в інтер'єрі будинку). Зрозуміло, що коли фотографувались, одягали неодмінно найкраще вбрання, та все одно це дає нам можливість говорити про соціальну приналежність родини, вказати характерні риси одягу людей, які входили до різних соціальних прошарків, а також охарактеризувати подібні та відмінні риси в одязі міського та сільського населення), виділити особливості дитячого одягу. Порівнюючи сімейні фотографії різних верств, зроблені в один часовий проміжок, можна відмітити типове і виключне.

Повсякденні фотографії дозволяють простежити тенденції зміни тих чи інших речей щоденного вжитку, розвитку техніки, рівня виробництва, достатку населення, дотримання тенденцій моди. Звісно, що за зміною моди в одязі, предметах дизайну житла стежили ті, хто мав достатньо коштів і часу в пошуках і придбанні таких новинок, але й таких було не багато. Пересічна особа користувалась винятково тими предметами, без яких неможливо було обійтися в побуті, намагаючись враховувати їх якість, практичність і довговічність. Предмети розкоші чи новинки техніки вимагали значних фінансових витрат, а тому були доступними окремій верстві населення та не завжди віддавали їм перевагу. Щодо сільського жителя, то предмети меблів, побуту, знаряддя праці могли не зазнавати змін протягом тривалого часу і тут можна говорити про традиційність укладу життя. Селяни могли дозволити собі придбати тільки те, що не могли зробити самі. Аналізуючи предмети побуту, знаряддя праці можна отримати відомості про основні традиції у виготовленні та застосуванні цих предметів, матеріалів їх виготовлення, їх призначення. Якщо в домашньому сімейному укладі міського населення різних поколінь можна побачити багато побутових відмінностей, то з-поміж сільських родин різних поколінь таких істотних відмінностей виявити неможливо.

Знімки зроблені на відкритому повітрі, у парку, на природі під час відпочинку формують уявлення про способи розваг, особливості дозвілля та відпочинку, в тому числі й туризму. Відпустка є однією з головних точок буденного життя, а «фотографія є підтвердженням, що у людини була відпустка, вільний час відбито» [16]. Фотографії чітко фіксують і трудові будні, надаючи уявлення про зайнятість населення, особливості та характер праці, її розподіл між жінкою та чоловіком. На багатьох світлинах можна помітити робітників колективних господарств, заводів чи фабрик, які в «сірому» робочому одязі, але з ентузіазмом займаються роботою (характерна риса фотографій радянського часу), або ж інтелігенцію на професійних заходах. Знову ж таки, завдяки таким фотографіям можна реконструювати особливості (відмінності) одягу та умов праці. На жаль, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. рідко зустрічаються фотографії, що зафіксували трудову буденність. Проте, вони надають цінну інформацію про переважання ручного або машинного виробництва в сільському господарстві, про способи будівлі підсобних приміщень, акцентують увагу дослідника на особливостях поділу праці та участі підлітків в ній.

Важливість вивчення повсякденної фотографії, на думку М. Гурьєвої, полягає в тому, що вона є «невід'ємною складовою нашого життя, частиною різноманітних соціальних ритуалів» [16]. Світлина фіксує най-



важливіші моменти, пов'язані з родиною: весілля, родини, хрестини, ювілеї, проводи на військову службу, закінчення навчання, рідше похорони. Велика подія гуртує всю родину, що, як правило, на таких подіях присутня в повному складі, тому можна встановити кількість поколінь у цій родині, визначити її главу (зазвичай, їх поміщали або в центрі сімейної групи, або на передньому плані). Як правило, світлина сім'ї сільського жителя демонструє збереження великої родини, присутність багатьох поколінь родичів. Міські ж сім'ї нечисленні, але на сімейних урочистостях присутні знайомі, колеги, друзі, що вказує на коло спілкування.

Фотографія стала хронікою нашого буденного життя. Бути сфотографованим – означає бути свідком певної події, того суспільства й епохи, в умовах яких і було зроблене фото. Тому не дивно, що фотографування перетворилося на буденний азарт – «все має бути сфотографованим». Як зазначав П. Бурдьє, зробивши знімок святкового застілля чи сімейства на пікніку, глава сімейства неодмінно думав: «Ось тепер – порядок» [7].

Таким чином, фотографії займають передову позицію серед візуальних джерел у вивченні історії, оскільки мають досить потужний інформаційний потенціал і являють багатий зоровий образ минулого. Фотодокументи є унікальним джерелом, яке не лише розкриває перед істориком зафіксовані фотокамерою факти та події давнини, а й дозволяє реконструювати та репрезентувати історію певної епохи, як суспільства загалом, так і окремої людини.

1. Табінський Я. Фотоілюстрація як жанр публіцистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/>
2. Маркітан Л.П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела // Укр. іст. журн. – 2002. – № 5.
3. Коляструк О.А. Використання візуальних джерел у відтворенні повсякденності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
4. Дягилева Н.С. Анализ фотографии как метод качественного социологического исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступу: [sibac.info/files](http://sibac.info/files).

5. Зайцева Е.В. Фотографии как исторический источник истории повседневности города Ставрополя середины XIX – начала XX веков [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newlocalhistory.com>.
6. Лабури В.Н. Письменные и визуальные источники изучения повседневности в истории Ставропольского края [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newlocalhistory.com>.
7. Бурдьє П. Фотография как средство и индекс социальной интеграции – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.ru>.
8. Захарова Н.Ю. Визуальная социология: фотография как объект социологического анализа [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jourssa.ru>.
9. Печурин А.В. Визуализация социальных исследований: новые данные или новые знания? [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isras.ru/files>.
10. Сергеева О.В. Исследовательское поле визуальной социологии [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volsu.ru/struct/institutes/philsocandlaw>.
11. Круткин В.Л. Антропологический смысл фотографий семейного альбома // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://shusterolga.ru>.
12. Круткин В.Л. Антропологические основания фотографического опыта // Вестник Удмуртского ун-та. Социология и философия. – 2005. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://vestnik.udsu.ru>.
13. Круткин В.Л. Фотографический опыт и его субъекты [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://rfaf.ru>.
14. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической производимости // Избранные эссе. – М., 1996.
15. Арнхейм Р. О природе фотографии // Новые очерки по психологии искусства. – М., 1994.
16. Гурьева М.М. Фотография как архив [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.herzen.spb.ru/text>.
17. Людтке А. Исторические фотографии. Реальность изображений [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://urokiistorii.ru/learning/method>.

**Krasylyuk Y.V. Photo as the source of historical research.** In the article is examined the sphere of the modern, visual, humanity knowledge, are analyzed the cognitive possibilities of photography as the independent object of the scientific research.

**Key words:** photography, visual source, everyday photography

